

DIDYSIS RATAS

MAGGIE SHIPSTEAD

Iš anglų kalbos vertė
Ignacijus Daukša

Sofoklis

VILNIUS, 2023

Gyvenu ratuose, kurie vis plečiasi
ir driekiasi per visą pasaulį.
Gal neužbaigsiu paskutiniojo,
bet vis tiek pabandyčiau.

Suku ratus aplink Dievą, aplink senąjį bokštą.
Sukausi tūkstančius metų
ir vis dar nežinau: ar aš sakalas,
ar audra, ar iškilminga giesmė?

RAINERIS MARIJA RILKĖ, „Valandų knyga“
(vertė Janina Degutytė)

—

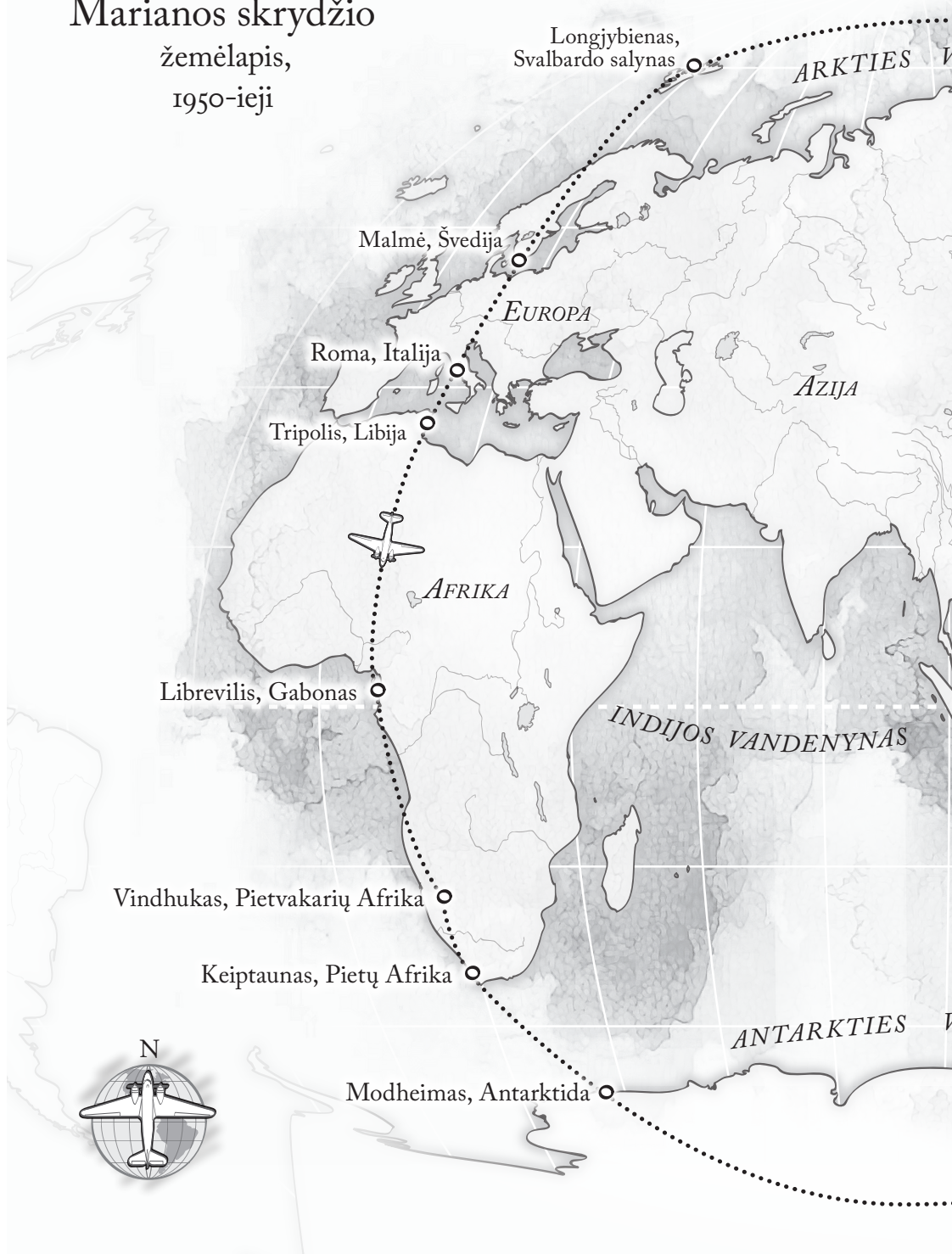
Jei perrėztumėte rutulį ir padalytumėte jį į dvi identiškąs dalis, kiekvienos perpjautos pusės apimtis sudarytų didįjį ratą: didžiausią ratą, kurį įmanoma nubrėžti aplink rutulį.

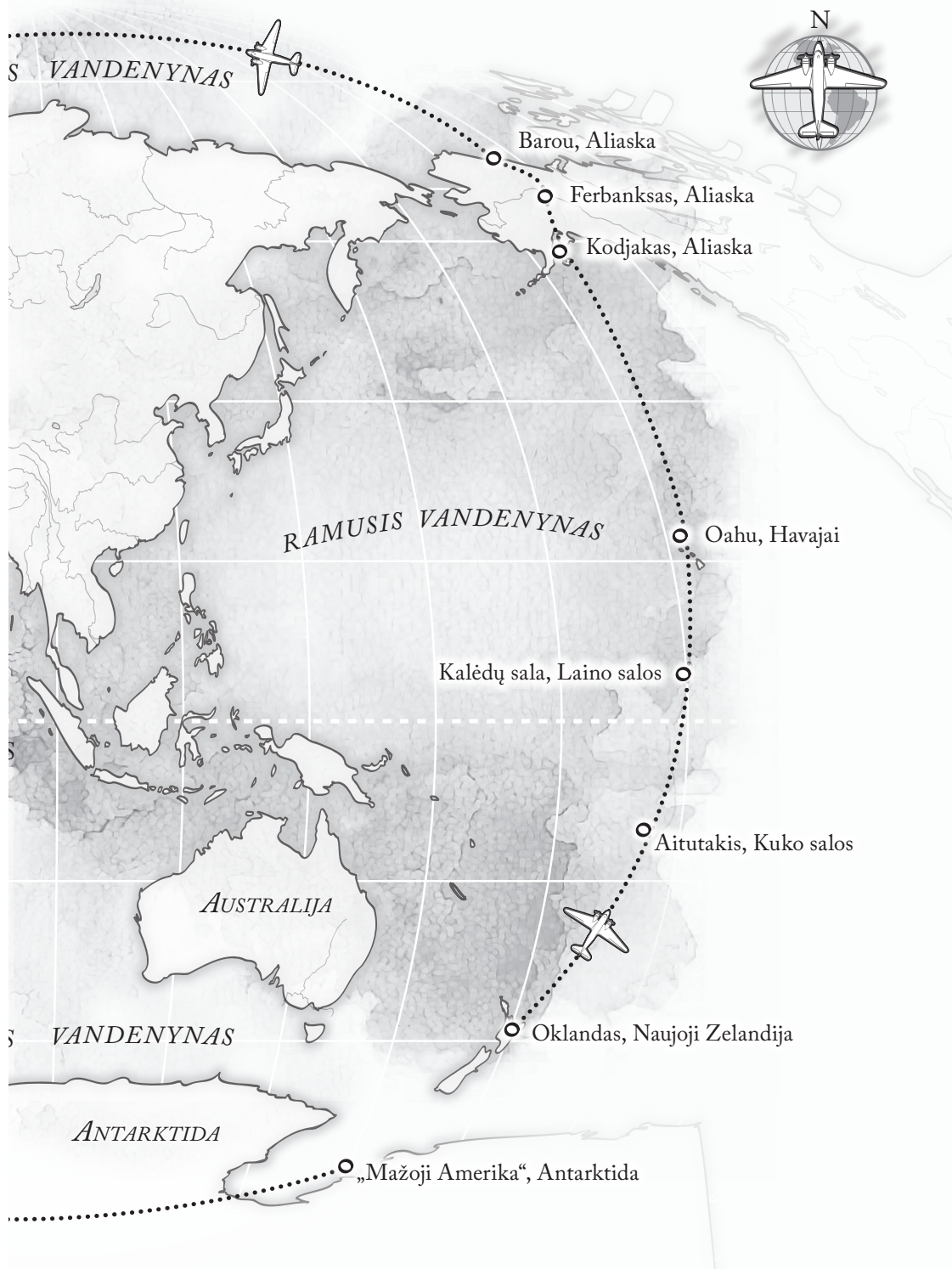
Pusiaujas yra didysis ratas. Kaip ir kiekviena ilgumos linija. Rutulio, pavyzdžiui, Žemės paviršiuje trumpiausias bet kuriuos du taškus jungiantis atstumas sudaro lanką, kuris yra didžiojo rato dalis.

Tarp priešpriešinių taškų, tokių kaip Šiaurės ir Pietų ašigaliai, susikerta begalybė didžiųjų ratų.

Marianos skrydžio

žemėlapis,
1950-ieji

S VANDENYNAS

Barou, Aliaska

Ferbanksas, Aliaska

Kodjakas, Aliaska

RAMUSIS VANDENYNAS

Oahu, Havajai

Kalėdų sala, Laino salos

Aitutakis, Kuko salos

AUSTRALIJA

S VANDENYNAS

Oklandas, Naujoji Zelandija

ANTARKTIDA

„Mažoji Amerika“, Antarktida

„Mažoji Amerika III“, *Roso šelfinis ledynas, Antarktida*
1950-ųjų kovo 4

Gimiau būti klajokle. Bloškiausi į žemę kaip jūrinis paukštis, neriantis į bangą. Kai kurie paukščiai nenustoja skristi iki pat mirties. Kai tūpsiu paskutinį kartą, nežadu bejėgiškai vartytis. Nersiu staigiai kaip smigikas¹ – ryžtingai nusitaikysiu kažkur gilyn į jūrą.

Netrukus išskrendu. Pamėginsiu atsukti ratą nuo galo, kad pradžia ir pabaiga susijungtų. Norėčiau, kad linija būtų lygi kaip dienovidinis, tobulas standus lankas, bet teko nukrypti nuo kurso, nes salos ir aerodromai išsidėstę padrikai, lėktuvui reikia kuro.

Dėl nieko nesigailiu, bet jei tik sau leisiu, imsiu gailėtis. Galiu galvoti tik apie lėktuvą, vėją ir krantą, kuris taip toli – ten, kur vėl prasideda žemė. Oras taisosi. Kaip mokėdami užtaisėme skylę. Greitai iškeliausiu. Nekenčiu dienų be pabaigos. Saulė suka ratus kaip vanagas. Noriu atsikvėpti žvaigždėse.

Ratai nuostabūs, nes beribiai. Visi bekraščiai dalykai yra nuostabūs. Beribiškumas kartu yra ir kančia. Žinojau, kad neįmanoma pasiekti horizonto, bet vis tiek jį vijausi. Pasielgiau kvailai; neturėjau kitos išeities.

Dabar, kai ratas beveik užsidaręs – pradžia ir pabaigą skiria tik paskutinis gąsdinantis vandens lopinėlis – yra visai kitaip, nei tikėjaisi. Maniau, kad jausiuosi apkeliavusi pasaulį, bet pasaulis per platus, o gyvenimas per trumpas. Maniau, kad jausiuosi kažką

1. Padūkėlinių (*Sulidae*) šeimos irklakojinis paukštis. (Čia ir toliau – *vert. past.*)

užbaigusi, bet dabar abejoju, ar išvis įmanoma kažką užbaigti. Maniau, kad nebijosiu. Maniau, kad tapsiu didingesnė, bet dabar žinau, kad esu menkesnė, nei tikėjausi.

Niekam negalima šito skaityti. Gyvenimas yra vienintelis mano turtas.

Ir vis dėlto...

Paskutinis įrašas iš knygos *Jūra, dangus ir juos skiriantys paukščiai: dingęs Marianos Greivės lėktuvo žurnalas*. Leidykla „D. Wenceslas & Sons“, Niujorkas, 1959 m.

Los Anželas
2014-ųjų gruodis

Apie Marianą Greivs sužinojau tik todėl, kad vaikystėje viena dėdės mergina mane dažnai palikdavo bibliotekoje. Kartą atsitiktinai pasiemiau knygą pavadinimu „Narsiosios padangių moterys“ ar panašiai. Mano tėvai pakilo lėktuvu ir nebegrižo. Paaikėjo, kad nemaža dalis narsių moterų pasitiko tokią pačią lemtį. Tai mane sudomino. Turbūt norėjau, kad kas nors pasakytų, jog ne taip baisu žūti lėktuvo katastrofoje, nors tada tikrai būčiau maniusi, kad dumia man akis. Skyriuje apie Marianą buvo parašyta, kad ją užaugino dėdė. Perskaičiusi šią vietą net pašiurpau, nes *mane* augino (jei galima taip sakyti) *mano* dėdė.

Maloni bibliotekininkė surado Marianos knygą, kuri vadinosi „Jūra“, o gal „Dangus“. Negalėjau nuo jos atsitraukti kaip astrologas, nagrinėjantis žvaigždėlapį. Tikėjausi, kad Marianos gyvenimas kaip nors paaiškins manąjį, kad nurodys, kaip elgtis ir gyventi. Beveik nesupratau, ką ji rašė, bet knyga pažadino neiškę troškimą paversti savo vienetą nuotykiu. Pirmame savo dienoraščio puslapyje didžiosiomis raidėmis užrašiau: GIMIAU BŪTI KLAJOKLE. Daugiau nieko, nes ką dar pridursi, kai esi dešimtmetė ir visą laiką leidi arba dėdės name Van Naise, arba televizijos reklamų atrankose? Gražinusi knygą, beveik pamiršau Marianą. Iš tikrųjų beveik visos narsiosios padangių moterys yra užmirštos. Devintajame dešimtmetyje kartais rodydavo klaidingas televizijos laidas apie Marianą, keletas užkietėjusių Marianos mylėtojų tebekuria teorijas internete, bet ji netapo tokia įsimintina,

kaip Amelija Erhart. Žmonės bent jau *tiki* šį tą žinantys apie Ameliją Erhart, nors taip nėra. Tai neįmanoma.

Gerai, kad mane dažnai palikdavo bibliotekoje. Kol kiti vaikai būdavo mokykloje, aš nuolat sėdėdavau koridoriuose ant sulankstomų kėdžių – Los Andželo ir jo apylinkių aktorių atrankose baltaodėms mergaitėms (arba nenurodytos rasės mergaitėms, vadinasi, irgi baltaodėms), į kurias mane nuolat atvesdavo auklės ir mano dėdės Mičo merginos. Šios dvi kategorijos kartais sutapdavo. Turbūt tos merginos kartais rūpinosi manimi norėdamos, kad dėdė jas palaikytų motiniškomis. Jos manė, kad tada pasirodys kaip geros būsimos žmonos, bet, norint išlaikyti bičiulio Mičo aistrą, ši taktika nebuvo pati geriausia.

Kai buvau dvejų, tėvų „Cessna“ sudužo Aukštutiniame ežere. Bent taip spėjama. Nebuvo rasta nė pėdsako. Pilotavo mano tėtis, Mičo brolis. Jie skrido romantiškai pabūti kažkokio draugo trobelėje miško glūdumoje. Kaip sakė Mičas, norėjo pagerinti santykius. Netgi kai buvau maža, jis sakydavo, kad mano mama negali nesidulkinti su kitais. Taip ir pasakydavo. Nežinau, ar Mičas tikėjo vaikyste.

– Bet jie negalėjo ir vienas be kito, – pridurdavo.

Mičas karštai tikėjo devizais. Karjeros pradžioje jis režisavo tokius filmus kaip „Meilės kaina“ (apie mokesčių rinkėją) ir „Žmogžudystė Valentino dieną“ (pamėginkite atspėti, apie ką).

Tėvai mane paliko pas kaimyną Čikagoje, bet pagal testamentą atitekau Mičiui. Kaip ir neturėjau kitų artimųjų. Nebuvo kitų dėdžių ar tetų, seneliai buvo mirę arba atsiriboję, arba nepasiekiami, arba nepatikimi. Mičas nebuvo blogas, bet turėjo oportunistinių polinkių, įprastų Holivude, todėl po kelių mėnesių pasinaudojo pažintimis, kad galėtų mane nufilmuoti obuolių tyrelės reklamoje. Tada surado man agentę Šivan, ir aš pradėjau taip dažnai filmuotis reklamose, serialuose ir televizijos filmuose („Žmogžudystėje Valentino dieną“ vaidinau dukterį), kad prisimenu tik tai, kaip vaidinau arba bandžiau vaidinti. Toks gyvenimas atrodė įprastas: prie įjungtų kamerų į plastikinę arklidę vis iš naujo įkeliamas plastikinis ponis, o kažkoks suaugęs nepažįstamasis moko mane šypsotis.

Man buvo vienuolika, kai Mičas karjeros laiptais pakilo nuo televizinių filmų iki vaizdo klipų ir nėrėsi iš kailio bandydamas prasimušti nepriklausomų filmų pasaulyje. Tada įvyko mano didysis lūžis: gavau Keitės Magi vaidmenį televiziniėje situacijų komedijoje vaikams apie keliones laiku pavadinimu „Neeiliniai Keitės Magi laikai“.

Filmavimo aikštelėje mano gyvenimas buvo rožėm klotas – vien sąmojai, nugludintos siužeto linijos ir kambariai su trimis sienomis po karšta prožektorių saule. Perspaustai vaidinau ausį režiančio užkadrinio juoko fone. Mano kostiumai buvo tokie ekstravagantiški ir madingi, kad atrodžiau kaip dvylikamečių kartos simbolis. Dėl Mičo nerūpestingumo tuo metu, kai nedirbau, iš esmės galėjau veikti, ką tik panorėjusi. Mariana Greivs savo knygoje rašė: „Vaikystėje mudu su broliu buvome palikti likimo valiai. Tikėjau – ir daug metų niekas nepasakė kitaip, – kad galiu daryti, ką noriu, kad turiu teisę eiti, kur akys veda.“ Turbūt buvau labiau už Marianą išlepinta mergiotė, bet jaučiausi taip pat. Pasaulis ir laisvė driekėsi man po kojom. Jei gyvenimas pamėtėja jums citriną, papuoškite ja martinio taurę.

Kai sulaukiau trylikos, beprotiškai išpopuliarėjo Keitės Magi produktų linija. Mičas pastatė filmą „Turniketas“ ir voliojosi šlovės spinduliuose tarsi tablečių prisirijusi kiaulė mėšle. Tada bendromis lėšomis persikraustėme į Beverli Hilsą. Kai neberekėjo kankintis Slėnyje, Keitės Magi brolių vaidinantis vaikėzas supažindino mane su savo bjaurybėmis draugais turtuoliukais iš mokyklos. Jie mane visur vežiodavo, vesdavosi į vakarėlius ir naudodavosi. Mičas turbūt nepastebėdavo, kaip dažnai nebūnu namie, nes dažniausiai pats būdavo išėjęs. Kartais prasilenkdavome grįžę antrą ar trečią valandą ryto. Abu susitarę linktelėdavome vienas kitam tarsi nepažįstamieji viešbučio koridoriuje arba chaotiškos konferencijos dalyviai.

Bet vis dėlto pasisekė: „Keitės Magi“ filmavimo aikštelėje dirbo pakenčiami korepetitoriai, kurie paskatino mane stoti į koledžą. Mintis patiko, tad baigus filmuoti serialą įsiprašiau į Niujorko universitetą. Gavau nemažai papildomų balų, nes buvau antrarūšė televizijos žvaigždė. Kai Mičas perdozavo, jau buvau

susikrovusi daiktus ir pasiruošusi išvažiuoti. Kitaip turbūt būčiau likusi Los Andžele ir mane taip pat būtų pribaięę vakarėliai.

Kitas įvykis turėjo ir privalumų, ir trūkumų: po pirmo semestro mane pakvietė filmuotis pirmoje filmo „Arkangelas“ dalyje. Kartais pasvarstau, kaip viskas būtų susiklostę, jei vis dėlto būčiau baigusi koledžą, metusi aktorystę ir likusi užmarštyje. Aišku, negalėjau atsisakyti didžiulių pinigų už Katerinos vaidmenį. Taigi, visa kita buvo nesvarbu.

Aukštojo išsilavinimo siekis man buvo tik akimirka, per kurią spėjau išklaustyti filosofijos įvadą ir sužinojau, kas yra panoptikonas, – Džeremio Bentamo sumanytas hipotetinis kalėjimas, kuriame mažytį prižiūrėtojo namelį juosia milžiniškas kamerų ratas. Pakaktų vos vieno prižiūrėtojo, nes jis bet kada *gali* stebėti. Žinoti, kad esi stebimas, – daug svarbiau už patį stebėjimą. Vėliau Fuko šią sampratą pavertė metafora: norint disciplinuoti ir valdyti asmenį ar grupę, tereikia priversti juos manyti, kad jie *gali būti* stebimi. Buvo akivaizdu, kad dėstytojas bando mus įtikinti, koks baisus ir gniuždantis yra panoptikonas. Vėliau, kai po „Arkangelo“ pernelyg išgarsėjau, norėjau idiotiška Keitės Magi laiko mašina nusikelti atgal į auditoriją ir su juo apsvarstyti atvirkštinę galimybę. Pavyzdžiui, kai vietoje vieno sargybinio centre atsiduri tu. Kad ir kur eitum, tave nuolat stebi arba gali stebėti tūkstančiai, gal net milijonai sargybinių.

Aišku, išvis nebūčiau drįsusi užduoti klausimo dėstytojui. Niujorko universitete visi į mane spokso davo, nes aš buvau Keitė Magi. Man atrodė, tarsi jie spokso žinodami, kad nenusipelniau ten studijuoti. Gal ir nebuvau verta, bet sąžiningumo neišmatuosi laboratorijoje. Negali žinoti, ar esi ko nors *vertas*. Turbūt, kad negali. Todėl man netgi palengvėjo, kai dėl „Arkangelo“ mečiau studijas ir grįžau prie daugybės įsipareigojimų, nuo kurių negalėjau išsisukti, ir dienotvarkės, kuri nuo manęs nepriklausė. Koledže apstulbusi vartydavau storą kaip žodynas kursų katalogą. Slankiodama po valgyklą dairydavau į įvairiausių valgius, salotas, bandelių kalnus, dribsnių konteinerius ir ledų aparatą. Atrodė, kad manęs prašo išspręsti grandiozinį, gyvybiškai svarbų galvosūkį.

Kai viską sugadinau, seras Hugas Vulsis (taip, *tas* seras Hugas, kuris kaip tyčia yra mano kaimynas) užsiminė apie kažkokį biografinį filmą, kurį prodiusavo, ir iš krepšio išsitraukė Marianos knygą – tą, kurią buvau užmiršusi maždaug penkiolika metų. Staiga vėl atsidūriau bibliotekoje ir grožėjausi subtiliu viršeliu, kuris galbūt slepia visus atsakymus. Atsakymai skambėjo maloniai, kaip mano troškimai, nors niekada nepajėgiau suprasti, ko noriu. Iš tikrųjų nė nežinojau, ką reiškia trokšti. Dažniausiai tai suvokiau kaip neįmanomų, prieštaringų užgaidų raizginį. Norėjau išnykti kaip Mariana; dar labiau išgarsėti; pasakyti ką nors reikšmingo apie drąsą ir laisvę; *būti* ryžtinga ir laisva, bet nenučiuokiau, ką tai reiškia, – temokėjau apsimesti, kad žinau. Tikriausiai tai ir yra vaidyba.

Šiandien paskutinė „Sakalės keleivės“ filmavimo diena. Sėdžiu ant skriemulinės sistemos pakabintame Marianos lėktuvo make-te, kuris tuoj bus įsiūbuotas virš milžiniško vandens rezervuaro ir paleistas. Vilkiu nežmoniškai sunkią šiaurės elnio kailio skrandą. Sušlapusi ji pasunkės dar tūkstantį kartų. Bandau neišsiduoti, kad bijau. Režisierius Bartas Olofsonas kiek ankstėliau pasivedė mane į šalį ir paklausė, ar tikrai noriu atlikti šį triuką pati – ypač po to, kas atsitiko mano tėvams.

– Ko gero, norėčiau šios akistatos, – pasakiau. – Matyt, man derėtų susitaikyti.

Jis uždėjo ranką man ant peties ir nutaisė išminčiaus miną.

– Tu stipri moteris, – ištarė.

Iš tikrųjų susitaikymas neegzistuoja. Būtent todėl taip jo siekiame.

Aktorius, vaidinantis Edį Blumą, mano orlaivio šturmaną, taip pat vilki šiaurės elnio kailio skrandą. Be to, jo kakta nugriamuota neperšlampamu netikru krauju, kadangi jis neva praranda sąmonę nuo smūgio. Iš tikrųjų Edis dažniausiai sėdėdavo prie stalo už Marianos sėdynės, bet scenaristai – du neprognozuojami linksmuoliai broliai hitlerjugendo šukuosenomis ir veidais – nutarė, kad bus geriau, jei Edis mirtiną nyrį pasitiks sėdėdamas priekyje. Tiek to, koks skirtumas.

Mūsų pasakojama istorija vis tiek neatspindi tikrųjų įvykių. Tiek tikrai žinau. Vis dėlto nesakyčiau, kad žinau, kas atsitiko Marianai Greivs. Tik ji viena žinojo.

Mano kryptį fiksuos aštuonios kameros: šešios bus pritvirtintos, dvi laikys narai. Planuojama nufilmuoti iš pirmo karto. Daugiausia – iš antro. Kadras brangus, o nedidelis mūsų biudžetas jau dabar gerokai viršytas. Taip toli nuėjus, negalima trauktis. Geriausiu atveju užtruksime visą dieną. Blogiausiu – nuskęsiu, atsidursiu greta įrašo *In memoriam* ir baigsiu kaip tėvai, tik netikrame lėktuve, netikrame vandenyne ir niekur nekeliudama.

– Tikrai neapsigalvojote?

Triukų koordinatorius tikrina mano diržus, susitelkęs į darbą kapstosi po mano tarpkojį, tarp šiurkščių elnio šerių ieško diržų ir sąsagų. Kaip ir dera pagal tipažą, jo veidas ir drabužiai susiglamžę, eisena trūkčioja po keleto nuolat stabdomų nenusisėkusių filmavimų, kai vis reikėdavo kažką pataisyti.

– Jokių būdu, – atsakau.

Kai jis baigia, kranas mus pakelia ir įsiūbuoja. Už rezervuaro pastatytas difuzinis ekranas susiliedamas su vandeniu sukuria horizonto įspūdį. Aš esu ji – Mariana Greivs, skrendanti virš Antarkties vandenyno. Degalų lygio matuoklis rodo nulį. Žinau, kad negaliu nuskristi niekur kitur, kaip tik čia, kitaip tariant, į nebūtį. Galvoju, ar vanduo labai šaltas, ar greitai mirsiu. Apsvarsčiau savo galimybes. Prisimenu, ką buvau sau pažadėjusi. *Nersiu kaip smigikas.*

– Veiksmas, – ausinėje išgirstu balsą ir, tarsi susiruošusi mus nuskraidinti gilyn į Žemės centrą, spaudžiu netikro lėktuvo vairalazdę. Skriemuliai apverčia lėktuvo nosį ir mes neriam.